

МОУ «Нижнекугунерская основная общеобразовательная школа»

Рассмотрено и принято ШМО «Согласовано» «Утверждаю»
Протокол № 1, от 26.08.19 г. Зам. директора по УВР Директор школы
Рук. ШМО _____/Петухова Р.Г. / _____/Шабалина В.И./ _____ /Вершинина Н.А./

«МАРИЙ ЙЫЛМЕ»

5-9 класслан паша программе

Туныктышо: Вершинина Н.А.

Умылтарен возымаш

Марий йылме – марий калыкын шочмо йылмыже, Марий Эл Республикын руш йылме дене пырля кугыжаныш йылмыже. Турло калыкан Россий Федерацийыште тудат шке пенгыде вержым арален коден, умбакыжат виян шога. Кеч-могай калыкат шке шочмо йылмыжым эн шымалан, эн лишыллан шотла, тудын дене кугешна. Туналтыш шомакым шочмо йылме дене колшо йоча чылажымат аваж дене келда, ылыш нерген умылымашыжат тудын дене кылдалтеш. Йырысе ылыш, сай да осал нерген умылымаш, йушто да шокшо нерген шижмаш, колмо ныжыл сем – чылажат ава да шочмо йылме дене ушалтеш. Шочмо йылме денак йоча умбакыже виянаш туналеш: турло модыш, вуйыш толын пурышо шонымаш, ужмо-шижме пуртусышто лийше вашталтыш-влак, лектын шогышо шылтык-шамыч – чылажат ава йылме дене умылтаралтеш, ушеш кодеш. Кушкын шумекыжат, ылыш корныш пенгыдын шогалмекыжат, турло калык дене турло йылме дене мутланымекыжат, эн ончыч налме шинчымаш-влак айдеме деке уэш шочмо йылмыж денак толыт. Садланак шочмо йылмым шот дене тунеммаш сай айдемым куштымаште эн ончыл верыште шога.

Марий йылмым школышто туныктымашын тун цельже семын темлыме программе икмыняр сомылым палемда:

- йочан культурологический компетенцийжым вияндаш, вес семын каласаш гын, шочмо йылмым йораташ туныкташ, тудын поян да сорал улмыжым шижаш туныкташ, тудым калыкын морально-этический нормыжо-влакым йоча чоныш сайын шындарен кертше вий семын ончыкташ;
- шкет айдеме кугу кукшытыш шуын огеш керт, тудо ен дене мутланен, весе-влак дене келшен ылышаш. Тидланже ойым чонен моштымаш кулеш, кучылтмо шомак-влакым эскерыман. Тыгеже, йылме закон-влакым сайын палыман, куэмалтше ойсавыртыш-влакым шотлан кнден каласыман, турло мутерлашкат ончалман. Тыгай паша дене йочан йылме да лингвистический компетенцийже виянеш. Тидым уроклаште веле ышташ лиеш;
- йолташ-влак ончылно шонымашым радамлен ойлаш, енлан чын улмым ушандарен каласаш туныкташ, кулеш годым ойым вес йогыныш кусараш але вес енын мутышкыжо пураш коммуникативный компетенцийым вияндымаш полша.

Темлыме программе 13 ужаш гыч шога.

Туналтыш вич ужаш («Йылме – енвлак коклаште кылым кучымо эн кугу йон», «Йылме дене паша», «Текст», «Йылмым кучылтмо ойыртемы», «Шочмо йылмын ылышыште кулешлыкше») йоча-влакын коммуникативный компетенцийыштым вияндаш пуалтын. умбакыже (5-ше гыч 12-шо ужашла) йылме да лингвистический компетенцийым шуараш ойыралтыныт. Пытартыш ужаш культурологический компетенцийлан темлалтын. Кажне ужаш кок блок гыч шога. Икымше блок пален налшаш лингвистический

умылымашым пуа, а кокымшо – тунемме годым могай корно дене палемдыме йодышым рашемдымаш, мом тунемше ыштен моштышаш.

Тунем пытарыше ен мом палышаш да ыштен моштышаш

Личностный лектыш (результат) семын палемдыман: - тунемше умылышаш: шочмо йылме марий калыкын эн кугу поянлыкше. Тудын полшымыж дене йоча моло предмет-влакымат сайынрак тунемеш, творчествыжат виянеш, чын айдеме лиеш;

- айдеме шочмо йылмыж дене кугешнышаш, тудым арален кодымо нерген тургыжланышаш, яндарлыкше верч тыршышаш, шке ойлымо йылмыжымат вияндаш точышаш; - йылме поянлык верч тургыжланышаш; шонымашым рашын да умылаш лийшын каласышаш; шкенжынат, вес ойлышынат йылмыжым аклен моштышаш.

Метапредметный лектыш семын ончыктыман: 1. Тунемше йылме дене кылдалтше чыла пашам ыштен моштышаш: - ойлымо да возымо текстым кулеш семын чын умылышаш; - текстым турло семынат лудын моштышаш (турысnek, кулеш верым ойырен); - кулеш шинчымашым турло источник гыч налын моштышаш (газет, журнал, справочник, компакт-диск, Интернет, т.м.) - посна теме дене шинчымашым турло источник гыч поген, радамлен кертшаш; - шке шонымашым возен але йукын умылтарен моштышаш; - йолташ-влак ончылно палемдыме теме дене ойлен моштышаш. 2. Тунемше налме шинчымашым, моштымашым илышыште кучылт моштышаш; шочмо йылме дене налме гшинчымашым моло йылмым тунемме годым танастарен моштышаш. 3. Кеч-могай илыш пордемыштат ен-влак дене мутланен моштышаш; учаשמаштат, тыглай мутланымаштат йылме этикетым шуктен шогышаш.

Предметный лектыш семын палемдыман: 1. Айдеме шочмо йылме ден кулутрын ваш кылдалт шогымыштым, нунын илышыште верыштым сайын умылышаш. 2. Йылме дене кылдалтше чыла пашам ыштен моштышаш: лудмым умылышаш да шке лудшаш: - лудмо да колмо уверым чын умылышаш (теме, цель, тун да ешартыш увер); - турло семын лудын моштышаш (ончен лектын, шарнаш тыршен, шымлен лектын); - текстлан планым, тезисым возен кертшаш; книга, газет, журнал дене пашам ыштен моштышаш: ойлышаш да возышаш: - лудмо але колыштмо тект почеш возен але ойлен моштышаш (каласкалаш, планым ышташ, тезисым возаш); - шке шонымашым раш, умылаш лийшын возышаш але ойлышаш (радамлен, ойым ваш кылден, темым рашемден); йыр лийш событийлан, ужмылан, колмылан, лудмылан чын акым пуэн моштышаш; - турло жанран текстым возен але ойлен моштышаш (каласкалымаш, акым пуэн ойлаш, серыш, расписке, доверенность, йодмаш); - турло диалог ден монологым чонен моштышаш;

иктанаш-влак ончылно кучык докладым лудын кертшаш, иктаж шонымашым ойлышаш; - ойлымо годым тун орфоэпический, лексический да грамматический нормовлакым шуктышаш; шомак ден куэмалтше ойсавыртыш-влакым шотлан тлшын, вес енын кумылжым волтыде кучлтшаш; возымо годым лорфографий да пкнутуацийын тун правилжым шуктышаш;

- ен дене мутланен моштышаш, тыгодым ойлымо этикетымшуктышаш, кулеш годым эжест (ки дене ончыктымаш) ден мимикым (чурий вашталтыш) кучылтшаш; - шке ойлымылан акым пуэн моштышаш; ойлымо годымак шке йонылышым шижын да торлен моштышаш. 3. Шочмо йылме нерген шанче умылымашым налшаш. 4. Лингвистикын тун умылымашыже-влакым палышаш: лингвистике да тудын тун ужашыже-влак; йылме да мутланымаш, ойлымо да возымо йылме; монолог да диалог; каласкалымаш, суретлымаш, шонкалымаш; текст; шомак да ой. 5. Мутым турло семын лончылен моштышаш (фонетически, состав дене, ышталтме шот дене, лексически, морфологически), муткылдыш (мут сочетаний) ден мутлончым (предложенийым) синтаксически лончылышаш; текстым содержанияй, чоналтме могырым лончылышаш, сылнештарыме йон-влакым ончыктышаш.

**6. Шочмо йылмын сораллыкшым шижшаш да умылышаш;
сылнымутан литературым йылме могырым аклен моштышаш.**

Программым чонымо ойыртем-влак Марий йылмым тунемме курс йоча-влакын коммуникативный, йылме да лингвистический, культуроведческий компетенцийыштым вияндаш келыштаралтын. Садлан нине йодыш-влак почешак прграммат чоналтын. Тыште йодыш-шамыч посна, но тыгодымак ваш кылдалтын шуйнат. Коммуникативный компетенцийым шуараш туналтыш вич ужаш ойыралтын: «Йылме – ен-влак коклаште кылым кучымо эн кугу йон», «Йылме дене паша», «Текст», «Йылме йоным кучылтмо ойыртем», «Шочмо йылмын ылышыште кулешлыкше». Йылме да лингвистический компетенцийым вияндаш тыгай ужаш-влак пуалтыт: «Фонетике ден орфоэпий», «Графике», «Мутын составше да ышталтмыже», «Лексикологий да фразеологий», «Морфологий», «Синтаксиси», «Чын возымаш: орфографий да пунктуаций». Пытартыш йодыш деч посна лукталтын гынат, уло тунемме курс мучко тудо эреак кулешан лийын кодеш – культуроведческий компетенцийым воспиатлымаш. Тиде проблемылан «Йылме да калык тувыра» ужаш ойыралтын. Мутат уке, палемдыме йодыш-влак чыла шотыштат ваш уылдалтше улыт, нуным посна ойырен, ик урокымат эртараш ок лий. Туныктышо, шке условийжылан келыштарен, мыняр-гынат вашталтышым пуртышаш. Но тыгай вашталтыш тун йодыш-влаклан энгекем кондышаш огыл.

Тунемме предметын школ планыште верже

Россий Федерацияысе чыла турло калыкат шке шочмо йылмыжым тунгем кертеш. Тидыже калык-влак коклаште келшен илымашым, поро кумыл дене ончыкылык нерген шонымашым ончыкта. Марий школлаште шочмо йылме эреак ончыл верыште шоген. Йоча-влакым воспитатлыме пашат шукыж годым марий йылме полшымо дене эртаралтеш. Кызытсе жаплан тун школлаште йылме урок-влакым эртараш 340 шагат ойыралтеш. Класс шот дене шеледымаш тыгайрак: V – 68 шагат, VI -68 шагат, VII – 68 шагат, VIII – 68 шагат, IX – 68 шагат. Лекше кучылт моштыман – ешартыш шагат улмо годым посна темым кумданрак тунемма, ушештарымаш да йылме лывыртыме пашам эртарен колташ кучылтман.

«Марий йылме» предметын содержанияйже

1-ше ужаш. Йылме – не-влак коклаште кылым кучымо эн кугу йон. 1. Йылме да мутланымаш. Возымо да мутланме йылме. Возымо, ойлымо годымсо диалог да монолог. 2. Йылме поянлыкым шижын моштымаш. Возымо да мутланымаш йылме кокласе икгайлыкым да ойыртемным шижшаш. Возымо йылмын турло лиймыжым эскрымаш, нуным ойыркален моштымаш. Мутланымаш годым вес енын кумылжат, ойын келшен толмыжат шижын моштымаш.

2-шо ужаш. Йылме дене паша. 1. Йылме дене турло паша: лудмаш, колыштмаш, ойлымаш, возымаш. Лудын, колыштын, ойлен да возен моштымаш. 2. Йылме дене турло пашам ыштен моштымаш. Лудмо, колыштмо годым тун шонымашым шижын моштымаш, кулеш шонымашым ойырымаш. Лудмо, колштмо текстым каласкален, кулешан верым возен луктын моштымаш. Текстым турысnek шарнымаш, текст гыч кулешан верым ойырен кертмаш. Текстым турысnek, кучыкемден, посна ужашын калакскалымаш.

3-шо ужаш. Текст. 1.Текст нерген умылымаш. Тудын тун ойыртемеже-влак (ойлончо кокласе кыл, ик шонымаш дене кылдалтмаш). Текстын темыже, тун шонымашыже. Микротеме-влак. Текстысе ойлончо-влак да ужаш-шамыч кокласе кыл. Текстын абзацлан шеледалтмыже. Текстын тыглай да кумда планже. Текстын чоналтмыже (тезис, доказательстве, иктешлымаш). Текстын чоналтме шот дене турло лиймыже (каласкалымаш, описаний (суретлымаш) да шонкалымаш). Текстлан возымо тезис. Конспект. 2.Текст почеш иктешлымашым ыштен моштымаш, тун ойыртемеже-влакым ончыктымаш. Микротеме-влакым лончылымаш, планым чонымаш, тезис сынан планым чонымаш. Кучык конспектым возымаш. Турло стилин текстын чоналтме ойыртемежым ончыктен моштымаш. Текстым йылме закон-влаклан келшышын чонымаш. Текстлан акым пуэн моштымаш. Ккулеш текстым турло источниклаште кычалмаш.

4-ше ужаш. Йылме ойыртемьм кучылтмо ойыртем. 1.Йылме йоньм кучылтмо ойыртем-влак: кутырымо йылме; сылнымутан литературынь йылмыже; научный, публицистический, официально-деловой стиль-влак. Научный стиль-жанрже-влак дене (отзыв, ойлымаш (выступлений), доклад), публицистический (выступлений, интервью), официально-деловой (расписке, доверенность, йодмаш) стиль-шамыч дене текстым чонымаш; кутырымо йылме дене каласкалымашын (Рассказ) да мутланымашын (беседе) эртымьшт. 2.Кучылтмо ойыртем дене текстын могай улмыжым палымаш. Тезис, отзыв, серыш, расписке, доверенность, йодмаш-влакым возен моштымаш. Аудиторий ончыко шке выступлений але доклад дене лекмаш.

5-ше ужаш. Шочмо йылмынь ылышыште кулешлыкше. 1.Калыкынь ылышыштыже шочмо йылмынь верже. Марий йылме родо-тукым финн-угор ешыште. Марий йылме тунямбалне. Тудынь моло пошкудо йылме кокласе кылже. Марий йылмынь шымлыше лумло ен-влак. Литератур йылме. Диалект-влак. Кзытсе йылмыште лийше вашталтыш-влак. Сылнымутан литературынь негызше. Лумло писатель ден поэ-влакынь шочмо йылме нерген ойлен, возен кодымышт. 2.Айдемынь ылышыштыже шочмо йылмынь вержым шижынь шогымаш, тудынь дене кугешнымаш кумылым шижмаш. Литератур ден диалект йылме кокласе ойыртемьм шижмаш. Сылнымут мастар-влакынь йылме поянлыкым кучылт моштымьштым эскерымаш, марий йылме моторлыкым, поянлыкым кучылтмаш.

6-шо ужаш. Фонетике ден орфоэпий. 1.Фонетике – йылме наукынь ужашыже. Кутырымо йук-влак. Йонйук (гласный) да сонйук (согласный). Мутлончо (слог). Пералтыш (ударений). Пералтышан да пералтышдыме йонйук-влак. Йон да пич, пушкыдо да пенгыде йонйук-влак. Мужыран да мужырдымо йон да пич, пушкыдо да пенгыде сонйук-влак. Мутлаште йук алмашталтмаш. Орфоэпий нормо-влак. 2.Кутырымо йук-влакым раш ойлымаш. Йон да пич, пушкыдо да пенгыде, мужыран да мужырдымо сонйук-влакым палыме навыкым вияндымаш. Ойлымо ойыртемьм ончыкташ транскрипцийым кучылмаш. Мутым фонетически ончылымаш. Мутланыме, возымо годым литератур нормым кучылтмаш. Шке ойымат, ен шомакымат орфоэпий нормо могырым аклымаш.

7-ше ужаш. Графিকে 1.Графিকে – лингвистикынь ик ужашыже. Ойлымо йук да возымо буква. Возымаште сонйукынь пушкыдылыкшынь ончыктымаш. Марий алфавит. 2.Возымо буква да йук кокласе ойыртемьм шижмаш. Турло мутер, ешартыш справочник, энциклопедий, СМС-увер-влакым кучылтмо годым алфавит палымашын кулешлыкше.

8-ше ужаш. Мутынь составше да ышталтмыже. 1.Морфеме – мутынь лексический значениянь тун ужашыже. Мутым ыштыше, мутым вашталтыше морфеме-влак. Муттун да мутмучаш. Морфемьлан шелалтше да шелалтдыме

мут-влак. Муттунысо морфеме-влак (приставке ден суффикс). Муттунышто йук алмашталтмаш. Йыгырмут (сложный мут). Икгай вожан мут тушка. Морфеме-влакын вариантышт. Мут ышталтме йон-влак: морфеме полшымо дене, мут-влак ушалтме дене, мут-влак мужыралтме дене, ик ойлымаш ужашысе мутын вес ойлымаш ужашыш вончымыж дене. Ойлымаш ужашла коргышто мут ышталтмаш. 2. Морфемын мутын лексический значенийым нумалше тун ужашыже улмым умылымаш. Мутым состав дене лончылен моштымаш. Мут ышталтме йоным шижын, лнчылен моштымаш. Мут ышталтме да вашталтме йоным умылен, чын возымо навыкым вияндымаш.

9-ше ужаш. Лексикологий да фразеологий. 1. Лексикологий – йылме наукин мут нерген тунемме ужашыже. Мут – йылмын ик негызше. Мутын лексический значенийже. Ик значениян да шуко значениян мут-влак. Мутын вияш да вончештарыме значенийже. Марий йылмысе мут-влакым чумырыман турло мутер-влак. Омоним, синоним, антоним. Синоним мутер-влак. Мут поянлыкын шочмыжо да виянмыже. Чылт марий мут-влак. Финн-угор мут-шамыч. Вес йылмыла гыч пурышо мут-влак. Тоштемше мутла (историз ден архаизм). У мут-влак (неологизм). Мутын кучылталтмыже: чыла стильыште кучылталтше (нейтральный) да посна стильлан веле келшен толшо мут-влак; диалект да профессиональный мут-влак. Мут поянлыкын теме дене шеледалтмыже; марий калыкын илыш-йулаже, тувыраж дене кылдалтше мут-влак. Фразеологизм-влак: нунын лексический значенийышт. Тыглай муткылдыш да куэмалтше ойсавыртыш. Неологизм да фразеологизм мутер-влак. Калыкмут – фразеологизмын ужашыже. Калыкмут мутер-влак. 2. Йылме поянлыкым шке ойлымаште да возымаште кучылт моштымаш. Шке ойымат, енынымат лексикологий могырым аклымаш. Мутым лексически лончылымаш. Турло мутер дене пашам ыштымаш. Кулеш шинчымашым писын кычал мумаш.

10-шо ужаш. Морфологий. 1. Морфологий – грамматикын ужашыже. Мутын лексический да грамматический значенийже. Ойлымаш ужаш нерген умылымаш. Самостоятельный (знаменательный) ойлымаш ужаш-влак. Лум мутын, пале мутын, чот мутын, олмештыш мутын, глаголын, наречийын морфологический да синтаксический ойыртемашт, икгай грамматический значенийышт. Причастий ден деепричастийын ойлымаш ужаш коклаште верышт. Служебный ойлымаш ужаш-влакын ойышто верышт. Йук мут (междметий) да онартыш мут-влак. 2. Турло ойлымаш ужаш-влакым грамматический значенийышт, морфологический палышт да синтаксический рольышт почеш палаш тунеммаш. Мут-влакым морфологически лончылен моштымаш. Мут-влакын морфологический палыштым чын возен моштымаште кучылтмаш. Мут-влакын морфологический палыштым чын возен моштымаште кучылтмаш.

11-ше ужаш. Синтаксис. 1. Муткылдыш да ойлончо – синтаксисын негызше. Муткылдышш. Муткылдышыште тун да рашемдыше мут. Муткылдышыште шомак-влак кылдалтмаш. Муткылдыш-влакын турло тушкашт. Ойлончо. Каласыме цель да каласыме кумылым шотыш налын, ойлончовлакын турло лиймышт. Ойлончын грамматический рудыжо. Ойлончын ешарыме (второстепенный) членже-влак, нунын каласалтмышт. Сказуемыйын турло лиймыже.

Тыглай ойлончо (простой предложений). Кок сотаван да ик сотаван ойлончо-влак. Распространенный огыл да распространенный ойлончо-влак. Тичмаш (полный) да тичмаш огыл (неполный) ойлончо-влак. Ик сотаван ойлончо-влак. Нелемден чонымо ойлончо. Икгай членан ойлончо. Тыгай ойлончын чоналтмыже, знак шындыме ойыртеме. Ойыралтше членан ойлончо. Савырныммутан (обращения), пуртымо мутан да пуртымо ойлончан ой-влак. Тыгай ойлончылаште чарналтыш палым (препинаний знак) шындымаш. Кыдежан ойлончо (сложный предложений). Тыгай ойлончо коргысо ужашвлак кокласе кыл. Союзан (мужыралтше кыдежан да ушалтше кыдежан – сложносочиненный да сложноподчиненный) да союздымо кыдежан ойлончо-влак. Турло йон дене кылдалтше кыдежан ойлончо. Вес енын ойлымыжым каласен пуымо йон-влак: вияш ой, савырыме ой, диалог. Синтаксический синоним-влак. Кутырымо ойым чонымо йон: йукым вашталтыл каласымаш але ойсе (интонаций), логический ударений, ойлончысо мут радам. 2. Муткылдыш а турло типан тыглай да кыдежан ойлончо-влакым синтаксически лончылымаш. Чыла турло ойлончымат ойышто кучылт моштымаш. Шке мутланымаштат, весын ойыштат кулеш конструкциян ойлончым чын кучылт моштымым эскерымаш. Кыдежан ойлончылаште чарналтыш палым чын шижын моштымаш. Ойлончо-влакым йукын чын шынден лудмаш.

12-шо ужаш. Чын возымаш: орфографий да пунктуаций. 1. Чын возымаш правил-влак марий орфографийын негызше. Орфограмме нерген умылымаш. Орфографий правил-влак. Морфеме коргышто йон да сон буквам возен моштымаш. Мутым правиллан келшышын возымаш. Мутым пырля, посна да кореш гоч (дефис) возымаш. Кугу да изи буквам кучылтмаш. Мутым ик корно гыч вес корныш вончыктарымаш. Орфографий мутер-влак. Чарналтыш пале-влак, нунын кучылталтмышт. Ойлончо мучашысе чарналтыш пале-влак. Тыглай ойлончысо чарналтыш пале-влак: подлежащий ден сказуемый кокласе тире, тичмаш огыл ойлончысо тире; икгай членан, савырныммутан, пуртымо мут ден ойсавыртышан, ойыралтше членанойлончыласе чарналтыш пале-влак. Турло кыдежан ойлончысо чарналтыш пале-влак. Вияш оян ойлончысо, диалогысо да цитатым кучылтмо годым шындыме чарналтыш пале-влак. 2. Чын возымо правил-влакым палымаш да нуным шуктен шогымаш. Чын возымым фонетически да морфологически лочылымашеш

негызлымаш. Кулеш годым шке йонылышыMAT, енынымат ужын моштымашым вияндымаш. Чарналтыш пале шындымым ойсем дене ончыктымаш, правил полшымо дене умылтарымаш. Орфографий мутерым кучылтмаш.

13-шо ужаш. Йылме да калык тувыра. 1.Йылмын калыкын историйже, тувыраже, да йулаж дене кылдалтмыже. Марла кутырымо этикет. 2.Фольклор да сылнымутан произведенийыште, радио да телевидений гоч саламлымаште, кумалтышмутлаште йылме лывыргылыкым эскерымаш, ончыч вашлиялтдыме мутлам турло мутерлаште (толковый, этимологический) кычалын умылтарымаш. Марий кутырымо этикетым тыглай илышыште, тунемме годым кучылтмаш. Туныктымо годым кучылташ темлыме материально-технический йон-влак

Кечын виян толшо илыш марий йылмым туныктымашкат вашталтышым пурташ йодеш. Урокышто ыштыме паша путынек шуко палаш тыршыше, интеллектуально виянше да творческий шулышан йочам куштымашке виктаралтмаш. Тидланже тунемме предмет дене гына пуымо шинчымаш шагал. Йоча кулеш уверым турло источникла гыч налын моштышаш, тудым ойырышаш, радамлышаш, иктешлен керташаш. Тидын дене пырляк айдеме мутланен моштышаш, шке ойым да весын шомакшым шекланышаш, кулеш годым, весын кумылжым волтыле, торлатымашым пуртен керташаш. Тыгай шонымаш дене уроклаште ыштыме паша палынак модемшаш: йоча шинчымаш шке налаш тунеммшаш. Ешартыш пашам турло мутерла, справочникла, газет ден журнал материал дене, йон лийме годым Интернет дене ыштыман. Электрон книгавлакым кучылтмо нерген поснак шоналтыман. Кызытсе тунемме книга-влак дене пашам ыштыме годым упражненийвлакым шонен кучылтман: 1 – 3-шо паша-влак эреак темым радамлен почаш пуалтыныт. Йоча кулеш умылымашым налын гын, жапым шуйкалыде, умбакыже кайыман. Кажне класслан теме дене чумырымо материалын кокымшо ужашыже утларак кычалаш, шонаш, иктешалаш таратыше. Туныктымо годым уроклаште кучылташ темлалтыт: 1. Марий йылме дене тунемме книга-влак. 2. Учебник-влак почеш ямдылыме методический польш-шамыч. 3. Паша тетрадь-влак. 4. Дидактический материал-шамыч. 5. Йылме материал дене ямдылыме плакат-влак. 6. Тестовой тергыме паша-шамыч. 7. Диктант да изложений сборник-влак. 8. Газет да журналласе материал-шамыч. 9. Марий йылме дене лекше турло мутер-влак. Руш йылме дене улшо турло мутер ден справочник-шамыч. 10. Марий да руш мутмастар-влаклан сылнымутан произведенийлашт. 11. Марий да руш художник-влаклан сурет репродукцийшт.

“Марий йылме” предметым тунемме содержанияй

V класс (64 шагат)

Йылме – ен-влак коклаште кылым кучымо эн кугу йон I. Мутланен моштымаш айдемын илышыштыже. Йылме да ваш мутланымаш. Турло амаллан кора мутланымаш. Ойлымо да возымо йылме. Диалог да монолог нерген умылымаш. II. Йылме поянлыкым шижын моштымаш, ойлымо да возымо йылме кокласе кыл ден ойыртемым палымаш. Диалоган да монологан текст-влакым чонымаш.

I – IV класслаште тунеммым ушештарымаш

I. Йон да сон (гласный ла согласный) йук да буква-влак. Мутысо пералтыш (ударений). Марий алфавит. Мут мучашысе пералтышдыме йон буква возымаш. Ойлымаш ужаш-влак нерген тунеммым ушештарымаш. II. Чыла йон ден сон йукым чын ойлен моштымаш. Марий алфавитым палымаш. Лум мут, пале мут, чот мут, олмештыш мут, глагол да наречийым текстыште кучылтмаш.

Синтаксис. Пунктуаций I. Синтаксис ден пунктуаций – йылме наукин посна ужашыже-влак. Муткылдыш (мут сочетаний). Ойлончо (предложений). Текст. Муткылдыш: тун да рашемдыше мут-влак. Муткылдышым лончылымаш. Ойлончо. Тыглай ойлончо (простой предложений). Каласыме йель да каласыме кумылым шотыш налын, тыглай ойлончо-влакын турло лиймышт. Пунктограмме. Ойлончын тун членже-влак: подлежащий да сказуемый. Ешарыме член-влак (второстепенный член-влак): ешартык (дополнений), рашемдык (определений), умландарыше член. Распрстраненный да распространенный огыл ойлончо-влак. Икгай членан ойлончо-влак. Икгай членан ойлончышто чарналтыш палым (прпинанный знакым) шындымаш. Икгай член-влак ончылно шогышо иктешлыше мут. Иктешлыше мут деч вара кокточкым шындымаш. Савырныммут (обращений). Савырныммут улмо годым чарналтыш палым шындымаш. Тыглай ойлончым синтаксически лончылымаш. Кыдежан ойлончо (сложный предложений). Ушем мутан да кажне тыглай ойлончышто кок главный членге улман кыдежан ойлончо-влак. Ойлончо мучашысе чарналтыш пале-влак. Вияш ой. Авторын мутшо деч вара да тудын деч ончыч шогышо вияш ой. Вияш оян тыглай ойлончышто знакым шындымаш. Диалог. Реплике. Диалогысо реплике ончылан тирем шындымаш. II. Увертарыше (повествовательный), йодмашан, куштыман да кугу кумыл дене каласыман, икгай член да иктешлыше мутан, савырныммутан ойлончылаште знакым чын шынден, кулеш ойсем (интонаций) дене каласымаш. Тыглай ойлончо-влакым текстыште кучылт моштымаш.

Фонетике. Графике. Орфографий I. Фонетике – йылме наукин ужашыже. Йук – йылмын единицыже.

Кутырымо йук-влак. Йон да сон йук-влак. Мутысо пералтыш. Пералтышан да пералтышдыме йонйук-влак. Мутлончо (слог). Мутым ик корно гыч весыш вончыктарымаш. Мужыран йон (звонкий) да пич (глухой) сонйук-влак. Мужыран пенгыде да пушкыдо сонйук-влак. Мужырдымо пнгыде да пушкыдо сонйук-влак. Мужырдымо пенгыде да пушкыдо сонйук-влак. Возымо годым йуком буква дене ончыктымаш. Е, е, ю, я буква-влакын кок турло значенийышт. Мутышто ь ден ь буква-влакым возен моштымаш. Мутышто е ден э буква-влакым возымаш. Руш йылме гыч пурышо шомаклаште чучкыдын вашлиялтше пушкыдо сонйук-влак: д, т, р. Мутым фонетически лончылымаш. Графике – йылме наукин ужашыже. Алфавит. Орфографий – йылме наукин ужашыже. Орфографий мутер дене пайдаланымаш. Орфограмме нерген умылымаш. Орфоэпий – йылме наукин чын ойлымо нормо дене палдарыше ужашыже. II. Мутышто орфограммым муын моштымаш да умылтарымаш. Мутышто орфограммым графически палдарымаш. Орфоэпий мутер дене пайдаланымаш.

Лексике

I. Лексике – йылме наукин ужашыже. Мут – йылмын поянлыкше. Мутын лексический да грамматический значенгийже. Ик значениян да шуко значениян мут-влак. Мутын тун да вончештарыме значенийже. Омоним. Синоним. Антоним. Мутерым кучылтмаш. Марий йылыын мут поянлыкше. Чылалан палыме мут-влак. Посна кундемыште гына вашлиялтше, але диалект, шомак-шамыч. Турло специальность дене кылдалтше мут-влак (профессионализм). Марий йылмысе мут-шамычын лиймышт: финн-угор кугезе йылме деч кодшо да вес (чуваш, татар, руш) йылмыла гыч пурышо мувлак. Архаизм. Неологизм. Куэмалтше ойсавыртыш-влак. II. Кулеш шомакым мутерыште муын моштымаш. Возымо да кутырымо годым мутым чын кучылтмаш.

Мутын составше

I. Морфеме – шомакын значениян эн изи ужашыже. Мутвож. Икгай вожан мут-влак. Муттун да мутмучаш. Нулевой мутмучаш. Приставке. II. Мутым состав дене лончылен моштымаш.

Мутын вашталтмыже да ышталтмыже.

I. Мут ышталтмаш – йылме наукин ужашыже. Мутын вашталтмыже да ышталтмыже. Мут ышталтме морфологический йон мут ышталтме лексикосинтаксический йон. Муттун ушымо але мужырын каласыме дене лийше йыгырмут-влак (сложный мут-влак). II. Мутын вашталтмыже да

ышталтмыж нерген умылымаш. Мут ышталтме йон-влакым кучылт моштымаш. Йыгырмут-влакым ыштымаш.

Морфологий да орфографий

Самостоятельный да служебный ойлымаш ужаш-влак

Лум мут I. Морфологий – йылме наукин ужашыже. Лум мутын иктешлыше значенийже, морфологический ойыртемеже, синтаксический рольжо. Лум мутын савырныммут семын кучылталтмыже. Лум мутын ышталтмыже. Чонан да чондымо (одушевленный да неодушевленный) предмет-влакым ончыктышо лум мут-влак. Собственный да нарицательный лум мут-влак. Собственный лум мут-влакым возен моштымаш. Лум мутын числа, лица да вочмык (падеж) дене вашталтмыже. Лум мутын лицам ончыктышо (притяжательный) суффикс-влак. Лум мутын числаже. Единственный числаште гына каласалтше лум мут-влак. Множественный числам ончыктышо –влак, –шамыч, –ла, - мыт суффикс-влак. Шуко, шагал, икмыняр шомак-влак дене лум мутын единственный числаште гына кучылталтмыже. Лум мутын ышталтмыже, состав дене да морфологически лончылымаш.

II. Лум мутын иктешлыше значенийжым, морфологический ойыртемежым да ойлончышто синтаксический рольжым пален да ойырен моштымаш. Йыгырмут-влакым чын серымаш.

Идалык мучко тунеммым ушештарымаш

Тунемме ий мучаште йоча мом палышаш да мом ыштен моштышаш. Тунемше мом палышаш: V классыште йылме дене кылдалтше чыла умылымашым; Тунемме йылме раздел-влакым; Ойлымо да возымо йылме ойыртемым, диалог ден монологын чоналтме ойыртемыштым; Текстын ойыртемеже-влакым; Литератур дене нормо-шамычым (орфоэпический, лексический, грамматический, орфографический, пунктуационный); Ойлымо йылме этикетым.

Тунемше мом ыштен моштышаш: ойлымо йылме ден сылнымутан литературы йылмыжым ойыркалышаш; текстым, лудын, ужашлан чын шеледышаш, келшыше вуймутым пуышаш, темыжым да тун шонымашыжым палышаш, планым чонышаш; диалогым да монологым чонен моштышаш; каласкалымаш (повествований), суретлымаш (описаний), шонымашан текст-влакым ойыркалышаш; йылмын стиль ойыртемежым палышаш; ойлышо енын мутшым кулеш семын умылышаш; текстым турло семынат лудын моштышаш: шымлен, кулеш верым ойырен, тыглай палаш шонен; ойлымо-возымо годым литератур йылмым кучылтшаш;

□ ваш мутланыме годым шкем кучен моштышаш. Ойлымо йылмым эскерышаш; □ мутым фонетически да состав ден лончылен моштышаш; □ палыме орфограммым мушаш да мутым кузе чын возаш кулмым умылтарышаш; □ чыла йон ден сон (гласный ден согласный) йукум литературно чын каласышаш; □ тыглай ден кыдежан ойлончо-влакым шкегыч чонен да кучылт моштышаш, нуным синтаксически лончылышаш; □ каласыме шот дене турло ойлончо-влакым, икгай членан ойлончым да икгай член-влак ончылно шогышо иктешлыше мутан ойлончым, савырныммутым келшыше ойсем дене каласен моштышаш. Нине ойлончылаште тунемме пунктограммым чын мушаш да умылтарышаш; □ орфографий правиллан келшышын кутырышаш; □ ик да шуко значениян мутым палышаш, профессиональный да диалектный мут-влакым шижшаш да значенийыштым умылышаш; □ синоним, антоним, омоним-влакым мушаш да кучылт моштышаш; □ лум мутын иктешлыше значенийжым, морфологический ойыртемжым да ойлончышто синтаксический рольжым пален да ойырен моштышаш; □ лум мутым состав дене да ышталтме шот дене лончылышаш; □ тунемме идалык мучаште посна теме почеш выступленийым чонышаш, йолташ-влак ончылно ойлен кертшаш.

VI класс (64 шагат)

Родо-тукум йылме-влак коклаште марий йылмын верже

I.Марий йылме родо-тукум финно-угор йылме ешыште. Марий йылмын моло пошкудо йылме-влак дене кылже. Марий йылмым шымлыше-влак.

II.Марий йылмын моло калык йылме-влак самынак виянмыже, калыквлакын келшен илымышт. Марий йылмым шымлыше ен-влакым палымаш.

Ончыч тунеммым ушештарымаш

I. Тыглай ойлончым, муткылдышым синтаксически лончылымаш. Тыглай да кыдежан ойлончо кокласе ойыртем. Шомакым фонетически лончылымаш. Сон да йон буква-влакым возен моштымаш. Лексика. Шомакын лексический шонымашыже. Лум мутын иктешлыше значенийже, морфологический ойыртемже да ойлончышто синтаксический рольжо. Лум мутым морфологически лончылымаш. Вияш оян ойлончым возен моштымаш. Диалоган текстым чонымаш. II.Турло мутер дене пашам ыштен моштымаш. Тыглай да кыдежан, оян ойлончылаште, диалогышто чарналтыш палевлакым шынден моштымаш. Шомак-влакым келшыше значенийыште кучылт моштымаш.

Лум мутын иктешлыше значенийжым, морфологический ойыртемжым да ойлончышто синтаксический рольжым палымаш. Тудым морфологически лончылен моштымаш. Пале мут

I. Пале мут. Пале мутын иктешлыше значенийже, морфологический ойыртемже да ойлончышто синтаксический рольжо. Пале мутым танастарымаш (танастарыме да превосходный) степеньже-влак. Пале мутын лум мут семын кучылталтмыже. Лум мут деч посна каласалтмыж годым пале мутын вочмык (падеж) да числа дене вашталтмыже, лица формым налмыже. Пале мутын ышталтмыже. Пале мутым ыштыше суффикс-влак. Йыгырмутвлак (сложный пале мут-влак). Пале мутым состав дене да морфологически лончылымаш. II. Танастарымаш степенян пале мутым кучылт моштымаш. Лум мут олмеш кучылталтше пале мутын ойыртем-влакшым пален моштышаш. Пале мутым возен моштымаш.

Чот мут

I. Чот мут. Чот мутын иктешлыше значенийже, морфологический ойыртемже да ойлончышто синтаксический рольжо. Чот мутын ышталтмыже. Простой, сложный да йыжынан (составной) чот мут-влак. Шотлымо да радам чот мут-влак. Дробан чот мут. Датим ончыктым годым чот мутым чын кучылтмаш. Чот мутым состав дене да морфологически лончылымаш. II. Лум мут пален да шкетын шогышо чот мут-влакым возен моштымаш. Чот мутым кучылтман ойлончым чонен моштымаш.

Олмештыш мут

I. Олмештыш мут нерген умылымаш. Тудын иктешлыше значенийже. Морфологический ойыртемже да ойлончышто синтаксический рольжо. Олмештыш мутын лум мут, пале мут, чот мут олмеш кучылталтмыже. Олмештыш мутын разрядше-влак: лицам ончыктышо (личный), указательный, рашемдыше (определительный), вопросительно-относительный, раш палыдыме (неопределенный), шорышо (отрицательный). Личный олмештыш мутым почеш мут дене пырля чын кучылтмаш (мый денем, тыйын нерген, тылат – тыланет кора). Олмештыш мутын ышталтмыже. Олмештыш мутым состав ден да морфологически лончылымаш. II. Олмештыш мутым текстысе ойлончо да ужаш-влакым ушышо йон семын кучылтмаш. Олмештыш мутын разрядше-влакым ойрен моштымаш. Нуным возен да кучылт моштымаш. Наречий

I. Наречийын иктешлыше значенийже, морфологический ойыртемже да ойлончышто синтаксический рольжо.

Наречийын разрядше-влак: кузе лиймым, жапым, верым, амал ден цельым, мера ден степеньым, чотым ончыктышо. Верым ончыктышо наречийын шкенлык (притяжательный) суффиксше. Наречийын танастарымаш (танастарыме да превосходный) степеньже-влак. Наречийын ышталтмыже. Наречийым ыштыше суффикс-влак. Йыгырмутвлак (сложный наречий-влак). Наречий значениян муткылдыш-влак. Наречийым состав дене да

морфологически лончылымаш. II. Наречийын разрядше-влакым ойырен моштымаш. Синоним ден антоним наречий-влакым кучылт моштымаш. Наречийым возен моштымаш.

Ий мучко тунеммым ушештарымаш

Тунемше ий мучаште мом ыштен моштышаш: - пале мут, олмештыш мут, чот мут, наречийын иктешлыше значенийыштым, морфологический ойыртемьштым да ойлончышто синтаксический рольыштым пален да лончылен моштышаш; нунын дене муткылдышым, ойлончым чын чонышаш; нине ойлымаш ужаш-влакын ойлончышто могай член лиймыштым умылтарышаш; - тунемме ойлымаш ужашласе мут-влакын ышталтме йоныштым палышаш; нуным состав ден лончылен моштышаш; - текстын чоналтмыжым палышаш; тудым чонымо йон дене пайдаланен моштышаш; шуко йон дене лийше текстым умылышаш; текстлан кумда планым ыштышаш; туныктышын темлымыж почеш сочиненийым официально-деловой стиль дене возышаш; деловой кагазым серен моштышаш; - турло марий мутер дене, рушла-марла але марла-рушла мутер дене пайдаланышаш; - орфограмме да пунктограмме нерген палышаш; мутын лексический да грамматический значений кокласе ойыртемьштым палышаш да ончыктен моштышаш.

VII класс (64 шагат)

Марий йылмын мут поянлыкше да сылнымутан литератур I. Сылымутан литературынегызше. Мутмастар-влакын йылме поянлыкым моштен кучылтмышт. Марий калыкын мутланыме этикетше. Литератур да диалект йылмыла кокласе ойыртем. Диалект мут-влакым синоним семын кучылтмаш. II. Сылымут мастар-влакын йылме поянлыкым моштен кучылтмыштым эскерымаш. Мутланыме годым синоним-влак дене моштен пайдаланымаш.

5 – 6 класслаште тунеммым ушештарымаш I. Мутын лексический да грамматический значенийже. Лўм мутын, пале мутын, чот мутын, олмештыш мутын, кундемойын (наречийын) морфологический ойыртемьшт, нунын ойлончышто (предложенийыште) синтаксический рольышт. II. Мутын лексический да грамматический значенийыштым палышаш. Тунемме ойлымаш ужаш-влакым морфологически лончылымаш.

Глагол

I. Глагол нерген умылымаш. Тудын иктешлыше значенийже, морфологический ойыртемже да ойлончышто синтаксический рольжо. Глаголын неопределенный формьжо (лудаш, лудман). Глаголын числа да лица дене вашталтмыже. Глаголын спряженийже. Глаголын тайыкше (наклоненийже). Изъявительный наклонений. Глаголын жапше: кызытсе-

шушаш, икымше да кокымшо эртыше жап. Составной эртыше жап (лудам ыле, лудам улмаш; лудынам ыле, лудынам улмаш). Кўштымо тайык (повелительный наклонений). Шонымо тайык (желательный наклонений). Тудын кызытсе-шушаш да эртыше жапше. Глаголын шорымо формыжо. Безличный глагол. Полшышо глагол-влак. Глаголын аклыме формыжо-влак: ныжылгын каласыме да игылтме формо. Глаголым ышталтмыже. Глаголым ыштыше суффикс-влак. Йыгырмут-влак (сложный глагол-влак). Глаголым состав дене да морфологически лончылымаш. II. Глаголын числа, лица, спряжений, жап формылажым шотыш налын моштен кучылтмаш. Глаголым возен моштымаш. Тайык-влакын (наклонений-влакын) ш^орым^о формыштым возен да кучылт моштымаш. Синоним ден антоним глагол-влакым кучылт моштымаш. Причастий

I. Причастий нерген умылымаш. Причастий – глаголын посна формыжо: тудын иктешлыше значенийже, морфологический ойыртемже да ойлончышто синтаксический рольжо. Действительный, страдательный, шушаш жап да шорымо форман причастий-влак. Причастийын ышталтмыже. Причастный савыртыш (оборот) нерген умылымаш. Причастный савыртышым предложенийыште запятой дене ойырымаш. Причастный савыртышынойлончышто тўрло член лиймыже. Лум мут деч посна кучылталтше причастийын вочмык (падеж), лица да числа дене вашталтмыже. Причастийым состав дене да морфологически лончылымаш. II. Тўрло причастийым возен да кучылт моштымаш. Причастный савыртышан предложенийым чонен да член дене лончылен моштымаш. Лум мут деч посна кучылталтше причастийын вочмык, лица да числа дене вашталтмыжым пален моштымаш. Деепричастий

I. Деепричастий нерген умылымаш. Деепричастий – глаголын посна формыжо. Тудын иктешлыше значенийже, морфологический ойыртемже да ойлончышто синтаксический рольжо.

Кузе лиймым, жапым ончыктышо деепричастий-влак. Кузе лиймым ончыктышо деепричастийын кучык формыжо. Жапым ончыктышо деепричастийын притяжательный суффиксым налын кертмыже. Деепричастий пелен шогышо полшышо глагол. Деепричастийын ышталтмыже. Деепричастный савыртыш нерген умылымаш. Деепричастный оборотым предложенийыште запятой дене ойырен моштымаш. Деепричастийым состав дене да морфологически лончылымаш. II. Тўрло деепричастийым возен да кучылт моштымаш. Деепричастный савыртышан ойлончым чонымаш да тушто чарналтыш палым (препинаний знаком) чын шындымаш. Онартыш мут

I. Онартыш мут нерген умылымаш. Онартыш мутын иктешлыше значенийже, морфологический ойыртемже, ойлончышто синтаксический

рольжо. Значений шот дене тудын тўрлє лиймыже: ужмым, колмым, шижмым ончыктышо онартыш мут-влак. Онартыш мутым морфологически лончылымаш. II. Ужмым, колмым да шижмым ончыктышо онартыш мут-влакым кучылт, возен да лончылен моштымаш. Онартыш мутан ойлончым сылнын лудмаш. Служебный ойлымаш ужаш-влак

Почеш мут

I. Почеш мут нерген умылымаш. Наречий гыч вончышо почеш мут-влак. Южо почеш мутын лица суффиксше. Простой да составной почеш мут-влак. Почеш мутым морфологически лончылымаш. II. Почеш мутым да тудын ончылсо мутым возен моштымаш. Ушем мут

I. Ушем мут нерген умылымаш. Мужырлышо (сочинительный) ден ушышо (подчинительный) ушем мут-влак. Ушем мутан предложенийште запятойым шындымаш. Ушем мутым морфологически лончылымаш. II. Синоним ушем мут-влакым возен да кучылт моштымаш.

Частице

I. Частице нерген умылымаш. Тудын посна тўшкалан шелалтмыже. Частицым морфологически лончылымаш. II. Ойлончышто частицым кучылт моштымаш.

Йўк мут да онартыш мут (междометий)

I. Йўк мут да онартыш мут (междометий) нерген умылымаш. Предложенийште нунын рольышт. Междометийым возен моштымаш, ойлымо годым ойсем (интонаций) дене ойырымаш. Междометийым морфологически лончылымаш. II. Ойлымашыште междометийым кучылт моштымаш.

Ий мучко тунеммым ушештарымаш

Тунемше ий мучаште йоча мом палышаш да ыштен моштышаш: - 7 классыште тунемме чыла ойлымаш ужашым, нунын морфологический ойыртемештым да синтаксический рольыштым палышаш; - тунемме ойлымаш ужаш-влакым морфологически, состав да ышталтме дене лончылен моштымаш; - причастий да деепричастий кокласе ойыртемем палышаш, нуным ойлончышто кучылт моштышаш; - причастий да деепричастий савыртышан предложений-влакым чонышаш да тушто чарналтыш палым (препинаний знакым) шынден моштышаш; - служебный ойлымаш ужаш-влакым ойырен моштышаш; - тунемме ойлымаш ужаш-влакым текстыште кучылт моштышаш; - шонкалымашан сочиненийым серен моштышаш.

VIII класс (68 шагат)

Кызытсе илышыште шочмо йылмын верже

I. Калыкын илышыштыже шочмо йылмын, тувыран верже. Йоча виянмаште шочмо йылмын верже. II. Айдемын кушмаштыже, илышумылымаш виянмаштыже шочмо йылмын кугу вий улмыжым палымаш.

V – VII класслаште тунеммым ушештарымаш

I. Самостоятельный да служебный ойлымаш ужаш-влак. Глагол. Причастий ден деепричастийын глаголын посна формыжо улмышт. Причастий ден пале мут кокласе икгайлык да ойыртем. Деепричастий ден наречийын икгайлыкышт да ойыртеммышт. Причастный да деепричастный оборот-влак. II. Самостоятельный да служебный ойлымаш ужаш-влакым ойырен моштымаш; причастий ден деепричастийым лончылымаш.

Марий литератур йылме

I. Литератур йылме нерген умылымаш. Марий литератур йылмын шочмо да виян толмо корныжо. Литератур йылмын стильже-влак: кутырымо да сылнымутан йылме, публицистике, научный, официально-деловой стиль-влак. II. Ойлымо да возымо годым литератур йылмын нормыжо-влакым шуктымаш.

Синтаксис да пунктуаций. Мут сочетаний

I. Синтаксис да пунктуаций – йылме наукин ужашлаже. Мут сочетаний да предложений нерген палымым ушештарымаш. Мут сочетаний да предложений коргысо кыл да ойыртем. Мут сочетанийым синтаксически лончылымаш. II. Мут сочетаний да предложенийым ойырен моштымаш.

Простой предложений

I. Предложений да тудын чоналтмыже. Предложенийын грамматический рудыжо. Подлежащий ден сказуемыйын кылдалтме ойыртеммышт. Предложенийыште мут радам. Логический ударений. Интонаций. Предложенийын турло лиймыже. II. Предложенийыште шомак-влакым шке верышкышт шынден моштымаш. Логический ударенийым шынден, простой предложений-влакым чын интонаций дене лудмаш.

Кок составан предложений.

I. Предложенийын тун членже-влак Подлежащий да тудын каласалтмыже. Сказуемый да тудын каласалтмыже. Простой глагольный сказуемый. Составной глагольный сказуемый. Луман составной сказуемый. Подлежащий да сказуемый коклаш тирем шындымаш. II. Полшышо глагол уке годым предложенийым чын лудын моштымаш. Подлежащий ден сказуемыйым каласыме йоным синоним дене алмаштыл моштымаш.

Предложенийын второстепенный членже

I. Предложенийын второстепенный членже-влак. Вияш да косвенный дополнений-влак. Определений (рашемдык). Приложений (ешартыклум). Приложениян предложенийыште знакым шынден моштымаш. Умландарыше член-влакын турло лиймышт: верым, жапым, кузе лиймым, условийым, амал ден цельым, мера ден степеньым ончыктышо. Кок составан предложенийым синтаксически лончылымаш. II. Турло второстепенный член-влакым кучылтын, простой предложенийым кужемден моштымаш. Второстепенный член-влакым синтаксический синоним дене каласен моштымаш.

Ик составн простой предложений

I. Ик составан предложений нерген умылымаш. Сказуемыян ик сттаван предложений-влак (определенно-личный, неопределенно-личный, безличный). Подлежащиян ик составан простой предложений (назывной). Ик составан простой предложенийым синтаксически лончылымаш. Ик составан да кок составан предложений-влакын синтаксический синоним лийын кертмышт. II. Ик составан простой предложенийым пален моштымаш. Ик составан предложений-влакым синтаксический синоним семын кучылт моштымаш.

Неполный предложений

I. Неполный предложений нерген умылымаш. Тудым полный предложений дене танастарымаш. Диалогышто да сложный предложенийыште кучылтмаш. II. Ойлымо а возымо годым тичмаш огыл предложений-влакым кучылт моштымаш.

Икгай членан предложений

I. Икгай членан предложений нерген умылымаш. Икгай членан предложенийыште ушем мут-влакым (ушышо, ваштарешлыш, ойырышо) кучылтмаш. Икгай член-влакым запятой дене ойырымаш. Икгай членан предложенийыште иктешлыше мут. Тидын годым кокточкым да тирем шындымаш. II. Икгай членан предложенийыште ушем мут-влакым, иктешлыше мутшамычым кучылт моштымаш. Знакым шынден моштымаш.

Предложенийын ойыралт шогышо членже-влак

I. Предложенийыште ойыралт шогышо член-влак нерген умылымаш. Ойыралтше определений, приложений да умлындарыше член. Ойыралтше членан предложенийыште знак. Лудмо годым ойыралтше членым интонаций дене палемдымаш. Ойыралт шогышо членан предложенийым синтаксически лончылен моштымаш. II. Ойыралтше членым икгай член-влак деч ойырен моштымаш. Ойыралтше членан предложенийым синтаксический синоним дене алмаштымаш.

Обращений (савырныммут)

I. Обращений (ончыч тунеммы ушештарымаш). Распространенный да распространенный огыл обращений-влак. Обращения предложенийыште знаком шындымаш. II. Обращения предложенийым келшыше интонаций дене лудын да чын возен моштымаш.

Пуртым мут да пуртым предложений

I. Пуртым мут да пуртым предложений нерген умылымаш. Нунын пелен знаком шындымаш. II. Пуртым мут да пуртым предложенийым текстыште кучылт моштымаш.

Междометия предложений

I. Междометий дене каласыме ик мутан предложений. Предложенийыште междометийын рольжо. Междометия предложенийыште знаком шындымаш. Междометий да знаменательный шомак-влак кокласе ойырте. II. Междометия предложенийыште знаком шынден моштымаш.

Мут предложений.

I. Мут предложений нерген умылымаш. Да, уке мут дене каласыме предложений-влак. Нунын почеш знаком шындымаш. II. Сылнымутан текстым келшыше интонаций дене лудын моштымаш. Мут предложений-влакым возен моштымаш.

Ий мучко тунеммым ушештарымаш

Тунемме ий мучаште мом ыштен моштышаш: - марий литератур йылмын виян толмо корныжым да стильже-влакым палышаш; - кок составан, ик составан, тичмаш огыл, икгай членан, ойыралтше членан, обращения, ик мут дене каласалтше предложений-влакым чонен да сылнын лудын моштымаш; - мут сочетанийым, кок составан да ик составан чыла простой предложений-влакым синтаксически лончылен моштышаш; - предложенийлаште чыла тунемме правиллан келшыше знаком шынден моштышаш, сылнын лудшаш; - V – VIII класслаште тунемме орфограмман мут-влакым правиллан келшен толшын возен моштышаш; - текстын йылмыжлан, стильжылан келыштарен, синтаксический синоним дене

пайдаланен моштышаш; - чыла пашаштат литератур йылмын нормыжым эскерышаш.

IX класс (68 шагат)

Шочмо йылме нерген мутланымаш

I. Марий йылме – виян шогышо йылме. Кызытсе йылмыште лийын шогышо вашталтыш-влак. Мари йылмым шымлыше-влак В.М.Васильев, Г.Г.Кармазин. лумло марий шанчызе-влак. Кызыт марий йылмым шымлыше шанчыен-влак. II. Йылме виянмаште шанчыен да СМИ-рольыштым ужын моштымаш. Марий йылмым шымлыше ен-влакын тун пашалаштым палымаш.

VIII классыште тунеммым ушештарымаш

I. Кок составан простой предложений. Ик составан простой предложенийын турло лиймыже. Ойыралтше членан да икгай членан предложенийыште чарналтыш пале-влакым шындымаш. II. Кок сотаван да ик сотаван предложений-влакым лончылен моштымаш. Тыгай предложений-влакым возен да лудын моштымаш.

Сложный предложений

I. Сложный предложений нерген умылымаш. Сложный предложенийын ужашыже-влакын шонымаш дене кылдалтмышт. Союзан, союздымо да шуко йон дене кылдалтше сложный предложений-влак. II. Турло йон дене кылдалтше сложный предложений-влакым ойырымаш, келшыше интонаций дене лудмаш.

Сложносочиненный предложений

I. Сложносочиненный предложений нерген умылымаш. Ушышо, ваштарешлыше да ойырышо ушем мутан сложносочиненный предложений. Сложносочиненный предложенийыште знакым шындымаш да кулеш интонаций дене лудмаш. Сложносочиненный предложенияйым синтаксически лончылаш.

II. Ушышо, ваштарешлыше да ойырышо ушем мутан сложносочиненный предложений-влакым ойырен моштымаш. Сложносочиненный предложенияйым икгай сказуемыян просто предложений деч ойырен моштымаш. Сложносочиненный предложенияйым текстыште кучылт моштымаш. Сложносочиненный предложенияйым да ойыралтше второстепенный членан простой предложенияйым синтаксически синоним семын кучылт моштымаш.

Сложноподчиненный предложений

I. Сложноподчиненный предложений нерген умылымаш.

Сложноподчиненный предложенийыште тун да подчинениян ужаш-влак. Тун да подчинениян ужаш-влак кокласе кыл. Тун ужашыште указательный мут.

Тун да подчинениян ужаш-влак коклаште знакым шындымаш да келшыше интонаций дене лудмаш. Подчинениян ужаш-влакын турло лиймышт: изъяснительный, определительный, обстоятельственный (верым, жапым, действийын кузе лиймыжым, причиным, цельым. Условийым, следствийым ончыктышо да уступительный). Сложноподчиненный предложенийым интаксически лончылымаш. Икмыняр придаточныан сложноподчиненный предложений да тудын ойыртеме-влак. Икмыняр придаточныан сложноподчиненный предложенийым синтаксически лончылымаш. II.

Сложноподчиненный предложенийыште тун да подчинений ужаш-влакым ойырен моштымаш. Нунын коклаште улшо кылым палымаш. Тун ужашыште указательный мутым муын моштымаш. Подчинительный ужаш-влакым ойырен моштымаш. Сложносочиненный предложенийым, сложноподчиненный предложенийым да ойыралтше членан простой предложенийым синтаксически синоним семын кучылт оштымаш. Икмыняр придаточныан сложноподчиненный предложенийым чонен да кучылт моштымаш. Знакым шындымаш да кулеш интонаций дене лудмаш.

Союздымо сложный предложений

I. Союздымо сложный предложений нерген умылымаш. Союздымо сложный предложенийын ужашлаж кокласе кыл. Нунын коклаште знакым шындымаш да кулеш интонаций дене лудмаш. Союздымо сложный предложенийым синтаксически лончылымаш. II. Союздымо сложный предложенийым аппен моштымаш. Союздымо сложный предложенийын ужашлаж коклаште кылым ойырен моштымаш. Нунын коклаште знакым шындымаш да кулеш семын интонаций дене лудмаш. Сложносочиненный предложенийым, сложноподчиненный предложенийым, союздымо сложный предложенийым да ойыралтше членан простой предложенийым синтаксически синоним семын кучылт моштымаш.

Турло йон дене кылдалтше сложный предложения

I. Турло йон дене кылдалтше сложный предложений нерген умылымаш.

Турло йон дене кылдалтше сложный предложенийын ужашлаж коклак кыл. Нунын коклаште знакым шындымаш да интонаций дене лудын моштымаш.

Турло йон дене кылдалтше сложный предложенийын ойртемым палымаш.

Турло йон дене кылдалтше сложный предложенийым синтаксически

лончылымаш. II. Турло йон дене кылдалтше сложный предложенийым ойлымаште да возымаште кучылт моштымаш.

Вияш оян предложений

I. Вияш оян предлжений нерген ончыч тунеммым ушештарымаш. Тыгай предлженийыште вияш ойын да авторын мутшын верышт. Вияш оян предлженийыште знакым шындымаш. II. Вияш оян предлженийын ойыртемеже-влакым палымаш, текстыште муын моштымаш. Вияш оян предлжениян текстым сылнын лудын моштымаш.

Савырыме оян предложений

I.Савырыме оян предлжений нерген умылымаш. Саврыме оян предлженийыште знакым шындымаш. Вияш оян предложенийым савырыме оян предложений дене алмаштымаш. II.Вияш да савырыме оян предложений-влакым ойырен моштымаш.

Цитате

I.Цитате нерген умылымаш. Шонымым ушандарен каласаш цитатым кучылтмаш. Цитатым кучылтмаште знакым шындымаш. II.Цитатын ойыртемеже-влакым пален моштымаш.

Ий мучско тунеммым ушештарымаш

Тунемме ий мучаште мом ыштен моштышаш: - ушышо, ваштарешлыше да ойырышо союзан сложносочиненный предлженийым ойырен моштышаш; - сложносочиненный, сложноподчиненный, икмынр придаточныян сложноподчиненный педлжений, союздымо сложный предлжений-влак коклаште кылым палышаш, знакым шынден моштышаш, келшыше интонаций дене лудын моштышаш; - сложносочиненный, сложноподчиненный, икмынр придаточныян сложноподчиненный предлжений, союздымо сложный предлжений-влакым синтаксически лончылышаш; - сложносочиненный, сложноподчиненный, икмынр придаточныян сложноподчиненный предлжений, союздымо сложный предлжений-влакым текстыште кучылтшаш; - сложносочиненный, сложноподчиненный, икмынр придаточныян сложноподчиненный предлжений, союздымо сложный да ойыралтше предлжений-влакым синоним семын кучылтшаш;

- вияш оян, савырыме оян предложений-влакын ойыртемышт-влакым палышаш, знакым шындышаш; текстыште муын моштышаш, сылнын лудшаш; шонымашым ушандарен каласаш цитатым кучылтшаш да знакым шындышаш; - литературный произведенийлан рецензийым возышаш; - автобиографийым, заявленийым, рефератым, конспектым серышаш; - цитатым кучылтын, ойлымашлан анализым ыштышаш.

Туныктымo годым энeртышаш тун книга

1. Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В. Марий йылме. 5-ше класслан учебник. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2007.
2. Иванова Е.М., Воронцова Т.Н. Марий йылме дене дидактический материал: 5ше класслан. – Йошкар-Ола: Марий полиграфичесо-издательский комбинат, 1997.
3. Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В. Марий йылме. 6-шо класслан учебник. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2008
4. Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В. Марий йылме. 7-ше класслан учебник. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2009.
5. Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В. Марий йылме. 8-ше класслан учебник. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2010.
6. Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В. Марий йылме. 9-ше класслан учебник. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2011.
7. Учаев З.В. Марий йылме: Теорий: 5-9 класслан учебник. – Йошкар-Ола: Мари йкнига савыктыш, 1993.
8. Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В. Изложений сборник: 5-9 класслаште туныктышо-влаклан. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2010.
9. Акланов Г.А. Марий йылме дене диктант сборник: Синтаксис: V – IX класслаште туныктышо-влаклан. – Йошкар-Ола: Марий туныктыш институт, 2003.
10. Марий орфографий мутер/ Йылмым, литературым да историйым научный шымлыше В.М.Васильев лумеш марий институт. – Йошкар-Ола, 2011.
11. Петрова Г.А. Марий йылме дене диктант сборник: Морфологий: V-VII класслаште туныктышо-влаклан. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш; Марий образований институт, 2008.
12. Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В. Марий йылме: 5 класс: Методический польш.– Йошкар-Ола: Марий книга сввыктыш; ГОУ ДПО (ПК) С «Марий образований институту», 2008.
13. Учаев З.В., Сидорова Г.Н. Йылме лывыртыме паша: 5-7 класслан тунемме